

Д. В. Козловська (Вінниця)

УДК 811.161.2'372.21

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ ІМЕНА-СИМВОЛИ
ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ АНТРОПОЕТОНІМІЇ РОМАНІВ ЛЮКО
ДАШВАР

Реферат. У статті зроблено спробу аналізу літературно-художніх імен-символів романів Люко Дашвар «Село не люди», «Молоко з кров'ю». Зафіксовано художні твори, завдяки використанню в яких такі імена набули символічності в українській літературі. Відзначено, що характеристичний та оцінний потенціал літературно-художніх імен-символів, сформований у творах давньої й нової української літератури, не втрачає актуальності в окремих сучасних текстах. Виявлено тенденцію продовження літературної традиції у побудові антропоетонімії досліджуваних романів, у доборі імен персонажів. Встановлено відповідність етимології антропоетонімів характерам героїв. Зроблено спробу довести, що символічні особові імена української літератури формують основу антропоетонімії досліджуваних творів. Простежено радіальний зв'язок між антропоетонімами, який полягає у вмотивованості імен деяких персонажів іменем головного та кореляції з ним.

Ключові слова: літературно-художнє ім'я-символ, антропоетонім, фемінопоетонім, денотат, варіант імені, етимологія імені.

У дослідницьких колах сучасної української й зарубіжної феміної прози існує думка про наявність двох умовних груп жінок-авторів: тих, що пишуть у традиційному руслі патріархального дискурсу, й тих, які вириваються із загального потоку, намагаючись відтворити у текстах нові ідеї, принципи, цінності, борючись проти зведення жіночого досвіду на другорядні позиції (розвідки Л. В. Таран, Е. Шовалтер). Своєрідним компромісним варіантом, прикладом конвергенції традиційного й нового є романи «Село не люди» (2007) та «Молоко з кров'ю» (2008) популярної української письменниці Люко Дашвар. Конвергентною є й антропоетонімія романів: протагоністки поіменовані іменами-символами, традиційними для української літератури, а другорядні персонажі наділені іменами, котрі, на відміну від символічних, не обросли стількома аналогіями з інших творів літератури класичного періоду.

Як зазначає Л. О. Белей, характеристичний та оцінний потенціал літературно-художніх імен-символів сформований у творах давньої й нової української літератури. Символічності вони набули завдяки багаторазовому вживанню для найменування певних типів персонажів. Виокремлюючи такі імена в особливу групу поетонімів, В. М. Калінкін відзначає, що вони практично перетворилися на явища світової культури, набувши широкого вжитку [4, с. 14]. На його думку, найяскравішим прикладом імені-символу можна назвати ім'я *Прометей*, усебічно проаналізоване в цьому ключі О. Ф. Лосевим («Проблема символа и реалистическое искусство», 1976). Виразальні можливості цього антропоетоніма розкриваються у контексті світової культури. Ми ж у нашій статті розглянемо імена-символи, що постали саме на українському літературному ґрунті. Метою дослідження є аналізування літературно-художніх імен-символів як основи формування антропоетонімії романів Люко Дашвар.

Головна героїня «Села...» має ім'я *Катерина*, найпоказовіше серед українських імен-символів. Дашварівська Катерина стає жертвою архаїчних сільських традицій: змушена тікати від самосуду односельчан, вона не приживається й у столиці через уже навішений їй ярлик повії. Етимологічне значення імені (гр. *katharios* – “чистий”, *katharon* – “чистота” [3, с. 146]) сприяє адекватному розумінню образу дівчини. Вона асоціюється з Шевченківською безщасною дівчиною-покриткою Катериною з однойменної поеми, від якої започаткувалася традиція вживання фемінопоетоніма *Катерина* (*Катря*) в українській антропоетонімії. Л. О. Белей так і називає це ім'я – Шевченківське. Цікаву думку висловлює дослідник щодо динамічності онімічного значення імені-символу *Катерина* (*Катря*) в українській літературно-художній антропоетонімії, вибудувавши ланцюжок «дівчина-покритка» («Данило Гурч» Марка Вовчка) – «нешасна дівчина» («Не судилось» М. Старицького, «Поема про море» О. Довженка, «Максим Гримач» Марка Вовчка, «Тестамент» М. Грушевського, «Оддавали Катрю» Гр. Тютюнника) – «жінка-страдниця» («Облога Буші» М. Старицького; «Дівоче серце» П. Куліша; «Циклон», «Тронка» О. Гончара; «Правда і кривда», «Хліб і сіль» М. Стельмаха) – «Україна» («Вічна Катерина» П. Скуня) [1, с. 66].

Крім того, що імена-символи виконують функцію важливого мовностилістичного засобу для глибшого розкриття образів-денотатів, на нашу думку, вони слугують основним елементом, навколо якого вибудовується антропоетонімія літературно-художнього твору. Так, мати Катерини з роману «Село не люди» названа іменем, яке певною мірою теж є символічним в українській антропоетонімії, – *Дарина*. В українській літературі знаходимо багато прикладів уживання цього фемінопоетоніма для найменування жінок, найчастіше сільських, із подібними долями, характерами,

поставлених авторами в аналогічні умови й життєві обставини. Героїня казки М. Коцюбинського «Десять робітників» із циклу «П'ять казок» Одарка – добра господиня: “*Зайшов я колись до однієї жінки в хату – Одаркою звали жінку. Дивлюсь, а у неї в хаті так чисто, гарно так: діти умиті, чисто одягнені, обід зварений*” (1, с. 320 – 321). Мати головного героя повісті О. Довженка «Зачарована Десна» Одарка Єрмолаївна – працьовита жінка, яка любить землю та все, що на ній родиться. У прозовому творі Лесі Українки «Приязнь» Дарка – молода селянка-робітниця, «хороша та справна дівка». Так само, як Дарина в «Селі...», Одарка з роману В. Яворівського «Марія з полином у кінці століття» має трепетне ставлення до своїх рідних, так само виправдовує непутящого чоловіка: “*...яка б дурна пішла на двоє чужих дітей, та ще й за п'яничку?.. – І не п'яничка він у мене, а так... не без того... іноді*” (7, с. 16). Дарина у «Селі...» – сильна жінка, вправна господиня, що тягне на собі родину, жаліючи чоловіка-п'яничку: “*Денис руками розвів. – Не встигаю я за вашою Дариною, Льоня! Хотів допомогти, а вона вже...*” (4, с. 103). Вона відчайдушно й самовіддано стає на захист доньки, виходить одна проти всього села то з іконою, то з вилами: “*...ми за нашу дитину – або помremo, або горлянки вам усім поперегризаємо*” (4, с. 139).

Подружка Катерини, яка була здатна лише побалакати про журнальчики, ліфчики, шпильки та інші дівочі штучки, але не підтримала її у скрутну хвилину, в романі наділена іменем Людка: “*Біля хвіртки – руда Людка при повному параді. У голові дві дивовижні заколки, кожна з картоплину завбільшки: одна на маківці, одна на потилиці. А з-під заколок рідке руде волосся стирчить. Губи червоним наведені, спідничка коротка. Якби не чоботи гумові – картинка. Катерині заздрощі аж дух забили. – Людка... Ти така красива...*” (4, с. 8). Авторка неспроста жодного разу не вдається до повного варіанту імені Людмила, прозора етимологія якого передбачає позитивну характеристику денотата. Цим письменниця підкреслює своє пейоративне ставлення до цього персонажа та відтінює цілісніший образ Катерини. До речі, батькам Катерининою подруги вона взагалі не дає імен, номінуючи їх *Людчиними батьками*, чим ще чіткіше показує зневагу до малодушності й підлості їхньої дочки. Натомість Люко Дашвар начебто милується у використанні численних варіантів імені Катерина: *Катя, Катька, Катря, Катруся, Катеринка*. Вкладаючи їх у уста різних персонажів твору для відображення їхнього ставлення до дівчини, вона сама демонструє всі грані своєї симпатії до героїні.

Зв'язок символічного фемінопоетоніма Катерина з іншими антропоетонімами авторка демонструє на прикладі іменування коханого головної героїні Романом, удаючись до мовної гри з іменем: “*Жанночка розсміялася. – От село! Такого нагородила... Може, жіночими романами захоплюєшся? – Одним... – Прошу? – не зрозуміла Жанночка. –*

Одним **Романом**... – відповіла Катерина і сумно всміхнулася. – Він – у серці...” (4, с. 204); “– **Роман**... мій... згорів. ... Професор зайшовся деренькучим сміхом. – Тася! Ты слышала? Её **роман** сгорел! Вот дура малолетняя. ... Значит, один твой роман сгорел, теперь ты приехала новые **романы** крутить! – **Романом** коханого мого звали. Згорів він. Чужі люди копу підпалили...” (4, с. 209).

Стару жінку-знахарку, наступницею якої стає Катерина, повернувшись до рідних місць і нарешті знайшовши внутрішній спокій, звать *Килиною*. Ім'я Килина вирізняється особливо виразним народним забарвленням, воно співзвучне слову *калина* – символу України та вродливої української жінки. Українські письменники надавали перевагу використанню цього імені для найменування різних за характером і статусом жіночих персонажів: приятелька Марусі Кулина («Маруся» Г. Квітки-Оснóв'яненка), полюбовниця козака Кулина Кучугурівна («Чорноморський побит» Я. Кухаренка), служниця Килина («Старосвітські батюшки та матушки» І. Нечуя-Левицького), незадиркувата й помирлива Левадишина Килина («Біда бабі Парасці Гришисі» І. Нечуя-Левицького), підступна й лукава молодиця-звabниця Килина («Лісова пісня» Лесі Українки), неосвічена, ворожа до всього українського Лина (Килина) Мазайло («Мина Мазайло» М. Куліша) та ін. Є приклади називання *Килинами* й жінок у літах, із величезним життєвим досвідом, яких, можливо, побоювалися, але неодмінно поважали та прислуховувалися до їхніх порад. Доантропоетонімія семантика цього імені – лат. *aquilina* – “орлина” [3, с. 148] – вказує на такі риси характеру персонажа, як безстрашність, гордість, впевненість у своїх силах, суворість. Так, у Є. Гуцала в оповіданні «Запах кропу» баба Килина була суворою та справедливою: “Баба гнівалася, коли зривали барвінковий цвіт. ... Тим більше її гнівало, коли хтось необережно збивав на городі картопляний цвіт, коли хтось зривав цибулю із стрілкою, яка згодом могла б дати насіння, коли хтось виривав усю стеблину кропу, замість нащипати дрібного листа. Тоді баба чорнішала, погляд ставав лихий ... вона бурчала про якусь каміння замість сердець, про чийсь хижі пазури замість пальців. Тоді до баби ніхто не підступався, а коли вже доводилося звертатись, то говорили ... вибачливими, слейними голосами...” (5, с. 1316). Читаємо у Люко Дашвар: “Катерина ... думала: яка ж вона, та страшина баба Килина, про яку все село з переляком говорить. ... – І все чисто лікує? – питала у мамки Катерина. – Та якби ж тільки лікувала, доню, – мамка похлоливо. – Вона ж віщує...” (4, с. 17); “– Вас усі знають. Хто кляне, хто боїться... Бабцю Килино...” (4, с. 23); “Юрба зацікавила, наче хто рота всім позатакава. Стоять шанівці і трусяться, ніби баба Килина – то страшний суд” (4, с. 69); “Килина підвелася й пішла геть, а юрба з тим самим страхом і шанною дивилася їй у спину” (4, с.

70). Тож знаковий персонаж твору, за допомогою якого головна героїня знайшла своє місце у житті, так само є носієм літературно-художнього імені-символу.

Люко Дашвар як яскрава представниця сучасної жіночої прози продовжує занурюватися у світ жінки з її проблемами, життєвими цінностями, принципами, вчинками, думками, емоціями у своєму другому романі «Молоко з кров'ю». Складно знайти більш обрслій асоціаціями фемінопоетонім, ніж ім'я центрального персонажа роману – *Маруся*. Переважно письменники іменували *Марією* жінку, крізь душу якої проходив конфлікт літературно-художнього твору. Так, Шевченкова Марія в однойменній поемі є узагальненим ідеалом жінки, котра відіграє визначну роль у творенні українського національного життя, на котру покладено місію рятівниці людства від зла й нелюбові: “*І ти, великая в женах! / І їх унініє і страх / Розвіяла, мов ту полову, / Своім святым огненным словом! / Ти дух святой свій пронесла / В їх душі вбогі! Хвала! / І похвала тобі, Маріє!*” (6, с. 553). Роман У. Самчука «Марія» є хронікою життя української жінки, родину якої спіткала страшна трагедія Голодомору. Героїня новели В. Стефаніка «Марія» – символ української нації, роздертої на шматки, що упродовж кількох століть піддавалася глумові та знущанням чужинців. У новелі І. Франка «Сойчине крило», де митець порушує проблему нещасного кохання і людського буття взагалі, головна героїня має ім'я *Марія*. На долю Марії з роману В. Яворівського «Марія з полином у кінці століття» випало багато горя і втрат. Однак найбільше асоціацій викликає славнозвісний образ Марусі з однойменної повісті Г. Квітки-Основ'яненка. Збігаються варіанти імені: у тексті «Молока...» вживаються два варіанти – *Маруся* й *Маруська*, лише один раз ужито варіант *Марія* під час оголошення танцю молодих на весіллі: “– *Танець молодих. Наречений, тьху ти, жонатий чоловік Олексій Ординський та його молода дружина Маруська, тьху ти, Марія...*” (3, с. 44).

На прикладі антропоетоніма *Марія* простежуємо активізацію авторкою його первинного значення. Якщо в реальній ономастиці воно редукується, то в художньому письмі ми простежуємо явний зв'язок імені з характером і поведінкою денотата. Етимологія імені співвідносна з художнім образом: згідно зі словником-довідником «Власні імена людей», ім'я *Марія* походить від давньоєврейського імені *Maryam*, яке, у свою чергу, походить від *marā* – “чинити опір, відмовлятися, заперечувати” або від *marar* – “бути гірким” чи від *m-r-u-t* – “кохана, бажана” [3, с. 158]. Відповідно, по-перше, *Маруся* живе у постійній боротьбі з самою собою: “...серце противиться, веде *Марусю* все не шляхами – хащами...” (3, с. 103). По-друге, наслідки її одруження без кохання стали гіркими для неї, її чоловіка, синочка, коханого та його дружини. І, по-третє, вона дійсно була коханою й бажаною (“*Вийшла – усі ледь не попадали. ... Льошка задихнувся – оце як*

навчався в місті ... втрапив йому до рук журнал англійський ... і була там одна фотокартка ... з неї дивилася йому прямо в душу казково красива жінка в білій бальній сукні – очі та коси чорні, вуста червоні й посмішка, що просто таки зводила з розуму. Так Маруся краща...” (3, с. 40)).

Мати й прабабу Марусі авторка наділила іменами *Орися* та *Парася* (*Параска*). Ці фемінопоетоніми не можна назвати символічними в українській літературі, проте вони часто траплялися у художніх творах доби романтизму та символізму. Персонажі-денотати, як правило, були колоритні, загальновідомі, а їхні образи часто – узагальненими: Орися з однойменного оповідання-ідилії П. Куліша, баба Параска з дитячих І. Нечуя-Левицького «Баба Параска та баба Палажка» тощо. Орися П. Куліша є ідеалізованим образом української дівчини («*Орися росла собі, як та квітка в городі. Повна да хороша на виду, маяла то сям, то там по господі в старого сотника, походжала, як по меду бджелка, і всю господу звеселяла*» (2, с. 175)), Орися ж Люко Дашвар – більш приземлена. Під час війни вона – героїчна партизанська зв'язкова, а по війні присвятила себе дитині й сільській праці: «*Тихо... Пожити б... Восени – двадцять шість, коса – як батіг, руки сильні, очі не згасли, серце щастя просить*» (3, с. 13); «*У сімдесятому Орисі виповнилося сорок шість. Сива стала. Важка. Де там уже на щастя сподіватися? ... День до ночі – знай спину гнути. ... Якби не Маруся, то й не зрозуміти, нащо ті дні гортати*» (3, с. 32). Орисине бажання спокійного щасливого життя закладене у значенні її імені: гр. *eirēnē* – «мир, спокій» [3, с. 144].

Ім'я Марусиної прабаби *Парасі* (*Параски*) відповідає стереотипові називання бідових, самодостатніх літніх жінок. У романі вона – небагатослівна, діловита: «– *Нука, – коротко пояснила стара Параска з двору, коли баби якось ішли вулицею. ... – І звідки така? – не стрималась котрась із жінок. Параска мотнула головою в бік міста. ... – І як зветься? – не відступали. – Орися... – відрізала Параска. Та на бабів вовком – йдїть уже!» (3, с. 16 – 17). Привертає увагу співзвучність варіантів імен трьох жінок, чим підкреслюється спорідненість їхніх душ, зв'язок навіть після смерті: *Маруся – Орися – Парася*. Завдяки цьому персонажі, рідні люди по жіночій лінії, обрив якої виявився трагічним, у деяких моментах оповіді сприймаються як одне ціле.*

Видається за можливе трояке трактування значення імені коханого Марусі *Степана* (гр. *Stephanos* – «вінок») [3, с. 100]: вінок є прикрасою, тому першою виникає асоціація з тим, що Степан прикрашав Марусине життя своєю відданістю, незгасаючим почуттям; друге, що спадає на думку, – поводження Марусі з ним, як із річчю: захотіла – наблизилася, захотіла – відштовхнула; крім того, так само, як коралове намисто, з котрим вона не розлучалася з дитинства, Степан-«вінок» став для неї своєрідним талісманом. Хоч

головна героїня не вийшла заміж за коханого, боячись людського осуду, та однаково Степан залишився прив'язаним до неї на все життя: *«Вона припала до Стьопки і накиннула намісто на його шию: одне на двох, хомут-доля»* (3, с. 60).

Роман обрамлений прологом та епілогом, у яких з'являється персонаж на ім'я *Руслана* – дочка Марусиного колишнього чоловіка від другого шлюбу. Приїхавши з-за кордону на рідну землю, вона зустрічає Степанового онука, названого на честь діда. Між ними спалахує іскра, неначе відголосок сильного кохання Марусі й Степана. Ефект містичного повторення *“чиїхось спогадів і страждань”, “чиїхось мрій і прагнень”* підсилюється мовною грою з антропоетонімами: *“– Ти хто? – запитав глухим від хвилювання голосом. – Руслана, – відповіла з викликом. – Складно! – всміхнувся скептично. – Давай простіше... Мо' Руся? – Маруся? – розсміялася дівчина. – А ти... – Степан. Стьопка...”* (3, с. 268).

Досліджуючи антропоетонімію романів Люко Дашвар, ми дійшли висновків, що у цих творах простежується радіальний зв'язок між антропоетонімами, оскільки імена деяких персонажів мотивуються іменем головного персонажа і корелюють із ним. Антропоетоніми у творах або відтінюють образ героїні-протагоністки, або репрезентують її взаємини з персонажем, або ж самі є символічними й тому, на нашу думку, дані персонажам, котрі відіграли вирішальну роль у долі головної героїні, поіменованої іменем-символом української літератури. Перспективи подальшого дослідження полягатимуть у вивченні особливостей антропоетонімії інших творів письменниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. О. Літературно-художні імена-символи / Л. Белей // *Культура слова*. – 1996. – Вип. 46 – 47. – С. 63 – 67.
2. Буєвська М. В. Поетонімосфера художнього твору: лінгвальні та екстралінгвальні аспекти дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / М. В. Буєвська. – Донецьк, 2011. – 20 с.
3. Власні імена людей : словник-довідник / [уклад. Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська]. – 3-тє вид., виправл. – К. : Наук. думка, 2005. – 335 с.
4. Литературная ономастика, или Поэтика онама. Методические указания к спецкурсу. Для студентов филологических факультетов / [сост. В. М. Калинин]. – Донецк, 2002. – 39 с.
5. Таран Л. В. «Бути самій собі ціллю» (Автобіографізм у творчості сучасних жінок-авторів) / Л. Таран // *Українознавчий альманах*. – 2011. – Вип. 6. – С. 157 – 162.

6. Шутова Л. І. Жіноче письмо: міф чи реальність? (лінгвостилістичні особливості сучасної української жіночої прози) / Л. Шутова // *Лінгвістичні дослідження : Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.* – 2014. – Вип. 38. – С. 176 – 180.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Коцюбинський М. М. Твори в семи томах / М. Коцюбинський. – К. : Наукова думка, 1973 – 1975. – . – Т. 1 : Повісті. Оповідання (1884 – 1897). – 1973. – 407 с.
2. Куліш П. О. Твори в двох томах / П. Куліш. – К. : Наукова думка, 1994. – . – Т. 1. Прозові твори, поетичні твори, переспіви та переклади. – 1994. – 752 с.
3. Люко Дашвар. Молоко з кров'ю : [роман] / Люко Дашвар. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – 268 с.
4. Люко Дашвар. Село не люди : [роман] / Люко Дашвар. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – 270 с.
5. Українська мала проза ХХ століття : Антологія / [упоряд. В. П. Агеева]. – К. : Факт, 2007. – 1512 с.
6. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1964. – 621 с.
7. Яворівський В. О. Марія з полином у кінці століття : [роман] / В. Яворівський. – К. : Рад. письменник, 1988. – 262 с.

Козловская Д. В.

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ИМЕНА-СИМВОЛЫ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ АНТРОПОЭТОНИМИИ РОМАНОВ ЛЮКО ДАШВАР

В статье проанализированы литературно-художественные имена-символы романов Люко Дашвар «Село не люди», «Молоко с кровью». Предпринята попытка доказать, что символические личные имена украинской литературы формируют основу антропоэтонимии исследуемых произведений, описаны связи между антропоэтонимами в текстах романов.

Ключевые слова: литературно-художественное имя-символ, антропоэтоним, феминопоэтоним, денотат, вариант имени, этимология имени.

Kozlovska D. V.

LITERARY-ART NAMES-SYMBOLS AS A BASIS OF CREATING THE ANTHROPOETONYMY OF LYUKO DASHVAR'S NOVELS

The article is devoted to analysis of literary-art names-symbols of Lyuko Dashvar's novels «Village isn't people», «Milk with blood». An attempt to prove that the symbolic praenomens of Ukrainian literature create the basis of anthropoetonymy of investigated works is undertaken, the connections between anthropoetonyms in the texts of novels are described.

Key words: *literary-art name-symbol, anthropoetonym, feminopoetonym, denotatum, name option, name etymology.*

(«Східноукраїнський лінгвістичний збірник», вип. № 16, 2015, С. 44-52).